

باید‌هایی برای همگرایی صنعت و تجارت

تاملاتی در حاشیه ادغام دو وزارتخانه بازرگانی و صنایع در ایران

بنیادین و بزرگی مانند تغییرات سریع دانش، افزایش پیچیدگی فناوری، گسترش روز افزون تأثیر فناوری‌های نو در بخش‌های تولیدی و خدماتی، تجاری‌سازی و انتشار سریع نتایج تحقیقات است. از سوی دیگر پیچیدگی موضوعات مدیریتی و ضرورت پشتیبانی علمی و کارشناسی در اتخاذ تصمیمات از جمله الزامات امور تحقیق و پژوهش در سازمان‌های حاکمیتی است. بر همین اساس می‌توان ادعا نمود، تحقق اهدافی که از همگرایی صنعت و تجارت دنبال می‌شود، از سویی و از سوی دیگر ضرورت بقا در بازارهای جهانی با رویکرد تولید صادرات محور که به‌عنوان مأموریت نهاد ادغامی صنایع و بازرگانی مطرح شده است، نیازمند کسب مزیت رقابتی در تولید محصولات و عرضه خدمات تولیدی و تجاری با قیمت پایین‌تر و کیفیت مناسب است و این مهم بدون دستیابی به دانش و فناوری‌های نوین و مدیریت اثربخش تحقیق و پژوهش امکان‌پذیر نخواهد بود.

برای دستیابی به این توانمندی چه در عرصه تولید و تجارت و چه در عرصه حاکمیت و مدیریت نهادهای جدید، میزان توجه به فعالیت‌های تحقیق و توسعه، مدیریت دانش و فناوری امری ضروری است و لذا انتظار می‌رود با مدیریت اصولی ظرفیت‌های تحقیقی، علمی و فناوری در بدنه‌ی نهاد جدید، موجبات شکل‌گیری سازمانی پویا و دانش مدار فراهم شده و متعاقباً زمینه رشد تولیدی، تجاری و اقتصادی پایدار به مدد پشتیبانی‌های علمی و کارشناسی فراهم شود. چرا که دانش و فناوری از وجوه توسعه اقتصادی کشورها هستند و کشوری که در تحقیقات علمی پیشرفته باشد یا در کار صنعت و تجارت خود از دانش و فناوری روز استفاده کند، مطمئناً دارای مزیت‌های رقابتی پایدارتری در عرصه تولید و تجارت خواهد شد و همین عامل باعث افزایش رقابت‌پذیری آن کشور خواهد بود.

با وجود حرکت‌های مثبت در برخی زمینه‌های خاص، کشور ما به لحاظ علمی و فناوری نسبت به کشورهای توسعه یافته و حتی نسبت به برخی کشورهای در حال توسعه، از عقب ماندگی فناورانه محسوس‌تری رنج می‌برد. طبیعی است که علوم و فناوری‌هایی که تاریخ مصرف آن‌ها به پایان رسیده نمی‌توانند باعث توسعه بهره‌وری، ایجاد مزیت رقابتی و رشد و شکوفایی بخش صنعت و تجارت شده و به تبع آن رشد اقتصادی و افزایش رفاه جامعه را فراهم سازد. لذا تا زمانی که نتوانیم توان علمی و در پی آن توان فناورانه نهاد ادغامی را افزایش دهیم، بهبود بهره‌وری در بخش صنعت و تجارت کشور، به بار نخواهد نشست. این در شرایطی است که بسیاری از نهادهای حاکمیتی در کشورهای پیشرفته نیز بازوهای تحقیق و پژوهش توانمندی را برای خود تدارک دیده و ارتباط مستمر و ارگانیکی میان آن‌ها تعریف شده است.

ضرورت‌های تحقیق و پژوهش در همگرایی صنعت و تجارت

با این اوصاف دلایل زیادی را برای ساماندهی و حفظ و تثبیت نهاد تحقیق و پژوهش و مدیریت فناوری در مجموعه نهاد ادغامی می‌توان بر شمرد که از جمله عبارتند از:

دو وزارتخانه صنایع و معادن و بازرگانی مطرح شده بود و برخی آن را ناشی از دیدگاه‌های تنگ‌نظرانه قلمداد کرده و اجازه تغییر و اصلاح ساختار را در حوزه بازرگانی و صنایع ندادند. برخی دیگر معتقد بودند هر چند ساختار تشکیلات دولت نیازمند اصلاحات است، ولی شرایط کشور در مقاطعی خاص اجازه چنین ادغامی را نداده است. تنگ‌نمایی تأمین مایحتاج مردم در دوران بحرانی جنگ شاید بسیاری را به این نگرش رساند که هدایت تولید و تنظیم بازار از یک اتاق فرمان، چاره‌ی رفع بسیاری از محدودیت‌هاست. این اظهارات بخشی از سخنان یکی از وزرای اسبق صنایع است که در جایی اعلام کرده بود: «تجارت تنفس تولید است و اگر تجارت نباشد، برای چه کسی تولید کنیم؟» وی گفته بود: «وزیر صنایع می‌تواند بگوید من مسوول تولید هستم و در مورد صنعت سرمایه‌گذاری می‌کنم و وزیر بازرگانی هم بگوید من مسوول تجارت هستم و فقط در این مورد تصمیم‌گیری می‌کنم اما باید توجه کرد که هر دو در یک راستا بوده و ادغام می‌تواند ابهام در وظایف هر دو وزارتخانه را از بین ببرد.» به هر حال، امروز پس از سه دهه سرانجام این اتفاق افتاد و تشکیل وزارتخانه‌ی جدید می‌تواند فرصت‌ها و در همان حال چالش‌های تازه‌ای را فرا روی دست انصرکاران و سیاستگذاران هر دو بخش قرار دهد.

جایگاه صنعت و تجارت در جهان امروز

صنعت و تجارت در دنیای امروز شاهد تغییرات

همگرایی صنعت و تجارت در جهان امروز دیگر توصیه‌ای دوستانه نیست، بلکه ضرورتی انکارناپذیر و تجربه‌ای آزموده شده در دیگر جوامع و کشورهای در حال توسعه است که از یک سو موجب شکوفایی اقتصادی بنگاه‌های

■ علیرضا جزاری

کسب و کار و کمک به آماده‌سازی آن‌ها برای ورود به عرصه‌های گسترده‌تر اقتصادی و بالندگی تجاری می‌شود و از سوی دیگر، ظرفیت‌های تازه‌ای را برای تصمیم‌سازی متولیان و سیاست‌گذاران امور آن‌ها پدید می‌آورد. در حال حاضر با آغاز فصل تازه‌ای از فعالیت‌های صنعتی و تجاری در کشور که در قالب همگرایی نهادهای متولی صنعت و تجارت تبلور یافته است، دو دغدغه اساسی ذهن دست‌اندرکاران به ویژه مدیران اجرایی و تصمیم‌سازان مرتبط با آن‌ها را به خود مشغول ساخته است: (۱) تدوین سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها، تدابیر و راهبردهایی که برای نظارت، کنترل و پشتیبانی از این گونه فعالیت‌ها لازم و ضروری هستند و (۲) نوآوری‌ها و طرح‌های توجیهی بازرگانی که سرمایه‌گذاری در بخش‌های صنعتی و فناورانه (به ویژه فناوری‌های پیشرفته) را برای راه‌اندازی بنگاه‌ها یا استقرار کسب و کارهای نوین امکان‌پذیر می‌سازند.

در دوره‌های پیشین اظهارنظرهای متفاوتی توسط دولتمردان ایرانی درباره علل مخالفت یا تعویق ادغام

۱. ضرورت ایجاد هماهنگی میان دستگاه‌های مرتبط، اجرایی و دانشگاهی در سطح کشور و کمک به توسعه هدفمند همکاری‌های تحقیقاتی صنعت و دانشگاه
۲. ضرورت ایجاد نهاد متمرکز مدیریت تحقیق و پژوهش و فناوری در بخش صنعت و بازرگانی
۳. ایجاد زمینه‌ی مناسب انجام تحقیقات کاربردی متناسب با فضای واقعی صنعت و تجارت
۴. ضرورت پاسخگویی سریع و به موقع به نیازمندی‌های نهاد جدید با توجه به پیچیدگی فناوری، گستردگی موسسات تحقیقات علمی و توسعه و تحول سریع آن
۵. ضرورت ورود دولت به منظور ایفای نقش‌های حاکمیتی در عرصه تحقیق و پژوهش و پشتیبانی‌های مالی و بودجه‌ای
۶. زمینه‌سازی تجاری‌سازی تحقیقات
۷. بسترسازی انتقال فناوری از طریق سرمایه‌گذاری خارجی
۸. مدیریت انتقال دانش و فناوری در حوزه‌های تخصصی مربوطه
۹. حمایت از مالکیت معنوی و مدیریت امتیازات فکری
۱۰. ساماندهی و یکپارچه‌سازی سیاست‌های نوآوری و تحقیق و پژوهش با فرایندهای اجرایی و حاکمیتی و کمک و پشتیبانی موثر از تصمیم‌گیری‌ها
۱۱. ضرورت شکل‌گیری سازمانی دانش پایه برای هدایت همگرایی صنعت و تجارت

شایان ذکر است آنچه موجب تمایز اصلی میان کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه است، توانایی آن‌ها در مدیریت اثربخش منابع و دارایی‌های دانشی و فناوری است. به همین دلیل نهاد ادغامی به منظور دوری از حاشیه‌نشینی در عرصه سیاست‌گذاری دولتی و رقابت در عرصه تولید و تجارت، ناگزیر به ایجاد سیاست‌های مقتدرانه در خصوص مدیریت تحقیق و فناوری بوده و می‌بایست با ساماندهی نهاد مدیریتی در حوزه تحقیق و توسعه و نیز فناوری و نوآوری، زمینه‌ی تحقق مأموریت‌های خود را فراهم سازد.

دغدغه‌ها و مطالبات کارشناسان از همگرایی صنعت و تجارت

حال سوال این است که چه باید کرد و چه مسایلی باید مورد توجه قرار گیرند و اولویت‌ها و دغدغه‌های اصلی نهاد جدید چیست؟ به طور خلاصه می‌توان اشاره کرد که:

- باید شرایطی فراهم کرد تا ارزیابی کارشناسی و تصمیم‌سازی موضوعات کلیدی و ملی برای مسوولین مربوطه در زمان مناسبی صورت گیرد.
- باید شرایط فعلی و آینده بررسی شده و سناریوهای مدیریتی رخدادهای محتمل تدوین گردد.
- باید تحقیق کرد که نتایج دانش و فناوری چگونه در بخش صنعت و تجارت مدیریت و حفظ می‌شود و چگونه از آن استفاده می‌شود.
- چگونه از مالکیت‌های معنوی مانند حق اختراع، خلاقیت‌ها و نوآوری‌ها محافظت می‌شود؟
- باید زمینه‌ی مدیریت اصولی دانش را در عرصه تولید و صنعت و تجارت فراهم ساخت.

این‌ها بخشی از مواردی هستند که در ساماندهی وظایف و نقش‌های بخش تحقیق و پژوهش نهاد تازه صنعت و تجارت باید مورد توجه قرار گیرد. افزون بر این موارد در طراحی و تبیین چگونگی سطوح حاکمیتی و یا دخالت‌های دولتی در فرایند ادغام صنعت و تجارت ملاحظاتی وجود دارد که کشورهای در حال توسعه باید بدان توجه داشته باشند.

نکته نخست اینکه امکان دخالت‌های موفق به شرایط زمانی از نظر فضای اقتصاد، تولید و تجارت جهانی و اصول و قواعد حاکم بر آن بستگی دارد و طبیعی است که در فضای آینده جهانی شدن اقتصاد، تولید و تجارت نوع و شدت سیاست‌های حاکمیتی و دخالت‌ها باید با شرایط جدید همسو باشد. در غیر این صورت مدیریت و یکپارچه‌سازی راهبرد تجاری و صنعتی با هدف توسعه رقابت‌پذیری در کشور به شکست خواهد انجامید.

در این راستا، دامنه، سطح و چگونگی دخالت‌های دولت در عرصه بازرگانی و صنعت و معدن بستگی به ظرفیت و توانمندی دولت و بخش خصوصی دارد. به باور کارشناسان، دولتی می‌تواند با دخالت‌های گزینشی و هدفمند خود هدایت تولید و تجارت را برعهده گیرد که توانمندی‌های لازم را دارا باشد به گونه‌ای که در اجرای سیاست‌های موفق تولید و تجارت در جهت رفع بحران‌ها و مشکلات خود با شکست مواجه نشود؛ در غیر این صورت دخالت‌های دولت باید با پیروی از شرایط تولید و بازار شکل گیرد.

در این حالت دولت با ایجاد فضا و شرایط محیطی مناسب اجازه می‌دهد تا تصمیمات و انتخاب‌های اولیه و شناسایی امکانات بالقوه‌ی رشد صنعتی و تجاری توسط خود ذی‌نفعان انجام گیرد و سپس دولت این شرایط را به عنوان نشانه‌ای برای جهت دادن دخالت‌های دولت در راستای رفع کاستی‌های بازار انتخاب می‌کند.

پایش شرایط محیطی و رصد بازار برای وزارتخانه جدید معمولاً نقشی محوری در ایجاد ساز و کارهای حاکمیتی فراهم می‌کند و البته دستگاه‌ها در اجرای این نقش محوری گاهی دچار شکست می‌شوند اما

بروز شکست‌هایی از این نوع بدان معنا نیست که دخالت دولت لزوماً اوضاع را بهبود می‌بخشد.

کلید همگرایی موفق صنعت و تجارت: بازنگری در فرایندهای تجاری

اقدام به بازنگری در روال‌های کاری جاری از جمله فرایندهای تجاری نشانه‌ای از درک تغییرات شرایط جهانی تجارت است و در صورت اجرا به نوبه خود نشان‌دهنده هم‌گرایی و هم‌اندیشی جمعی است و می‌تواند زمینه و امکان لازم را برای شکل‌گیری بزرگ‌ترین سرمایه اجتماعی در حوزه تجارت، صنعت و معدن فراهم آورد. ورود مدیران جوان و متخصص فرصت خوبی برای همراهی با تغییرات پرشتاب جهانی و تحولات سریع در حوزه اقتصاد، صنعت، تولید و تجارت است. شرایط معاصر طلب می‌کند تا در کنار تجربه‌ها و آموخته‌های گروه‌های سنی بالای میان سالی، حضور افراد نوگرا و با ظرفیت بالا برای ریسک، بتواند مجموعه کاملی را به منظور تصمیم‌سازی‌های کلان و برنامه‌ریزی حمایت کند.

در این مرحله همکاری جمعی به منظور طراحی یک برنامه، می‌تواند برای ترسیم یک نقشه راه فوق‌العاده با اهمیت و کارساز باشد. برنامه‌ای که لازم است در رویکردهای خود انعطاف‌پذیر بوده و به طور عمده شامل رویه‌ها و راهبردها برای تامین حداکثری نیازهای مخاطبان باشد.

کلید موفقیت در این است که معین کنیم تا چه چیزی برای بهبود فرایندهای تجاری، از حساسیت و اهمیت بیشتری برخوردار است. افزون بر این باید تلاش نمود تا نگاه خود را با افق‌های گسترده‌تر و دورتری آشنا ساخت و به این ترتیب بر شناخت منطقه‌های و بین‌المللی خود بیافزاییم. وجود چنین شناختی است که می‌تواند ما را نسبت به جنبه‌های مثبت موضوع‌هایی مانند رقابت، اصول مشتری‌مداری،

کارایی و بهره‌وری مطلوب حساس سازد. امروزه، نیازمند به بازاندیشی نسبت به فرایندهای تعریف شده در امور تجارت، گمرک و حمل‌ونقل و ضوابط تعریف شده در خصوص واردات و صادرات هستیم. گلوگاه‌های انجام اقدام‌های اداری بسیار زمان‌بر و پیچیده هستند و این در حالی است که همگی می‌دانیم وجود فرایندهای پیچیده، اسباب زمین‌گیر شدن فعالیت‌های صادراتی و وارداتی شده و به طور غیرمستقیم باعث بالا رفتن هزینه‌های بازرگانی می‌شود. هزینه‌هایی که در نهایت، قیمت نهایی کالا را تا رسیدن به دست مشتری افزایش خواهد داد. در حالی که می‌توانیم با کوتاه‌سازی فرایندهای اداری و تسهیل در روند امور اجرایی برای انجام اقدام‌های تجاری (در هر دو بخش صادرات و واردات) از این دست از هزینه‌های سربار کاسته و مانع این نوع از افزایش قیمت‌های ناخواسته کالاهای وارداتی و سنگین شدن هزینه‌های صادراتی شویم.

اساساً پیوندی عمیق میان «زمان» و «بهره‌وری» در تجارت وجود دارد. گلوگاه‌هایی که در امور تجاری باعث توقف جریان تجاری می‌شوند، عملاً به میزان ارزش زمان از دست رفته، بر قیمت نهایی کالاها می‌افزایند و این زیانی است که می‌توان با برنامه‌ریزی دقیق، مانع ایجاد آن شد.

کلید موفقیت

در این است که

معین کنیم تا

چه چیزی برای

بهبود فرایندهای

تجاری، از

حساسیت و

اهمیت بیشتری

برخوردار است.

افزون بر این باید

تلاش نمود تا نگاه

خود را با افق‌های

گسترده‌تر و

دورتری آشنا

ساخت

